

Sotatarviketeollisuuden liikekannallepanon valmistelutyöt Saksassa ennen maailmansotaa.

Kirj. *kapt. Y. Hahti.*

Elokuun alussa 1914 suoritettu liikekannallepano sujui Saksassa täysin suunnitelmien mukaisesti. Kenttäarmeija ryhtyi täydellisesti aseistettuna ja varustettuna operaatiosuunnitelman edellyttämiin sotatoimiin, ja kotiarmeija valmistautui lähettämään sotänäyttämöllä toimiville joukoille niiden tarvitseman täydennyksen. Alku näytti erittäin lupaavalta; niin länsi- kuin itärintamaltakin saapui voitonsanoma toisensa jälkeen. Kauan ei kuitenkaan kestänyt, ennenkuin ilmeni seikkoja, jotka yhä kasvavalla voimalla alkoivat häiritsevästi vaikuttaa sodankäyntiin uhaten lopulta johtaa täydelliseen luhistumiseen. Jo syksyllä 1914 kävi nimittäin ilmi, että ne toimenpiteet, joihin rauhan aikana oli ryhtytty kenttäarmeijan sotatarviketäydennyksen — erikoisesti aseiden ja ampumatarvikkeiden — turvaamiseksi koko sodan ajaksi, olivat aivan riittämättömät.

Sodan alkaessa oli saksalaisilla — muutamia esimerkkejä mainitakseni — käytettävänään kenttäarmeijan

kivääriä ja konekivääriä kohti keskim.	570 patruunaa,
kev. kenttäkanuunaa	» » 864 ammusta
» kenttähaupitsia	» » 882 »
15 cm haupitsia	» » 1,074 »
10 cm kanuunaa	» » 1,425 » ¹

Täydennystä silmälläpitäen oli ampumatarviketuotantoa suunnitelmien mukaan lisättävä niin, että se 12—16 viikon kuluttua liikekannallepanon alkamisesta käsittäisi kuukausittain:

¹ Reichsarchiv: Der Weltkrieg 1914—1918. Osa IX. Liite 3.

150,000,000	kiväärinpatruunaa,	
200,000	kev. kenttäkanuunan ammusta	
70,000	» kenttähaupitsin	»
60,000	15 cm haupitsin	»
5,000	10 » kanuunan	» ¹

Aseistuksen täydentämiseen laskettiin kuukausittain saatavan:

uusia kiväärejä	57,000	kpl.
kenttätykkejä	15	»
raskaita tykkejä	20	» ²

Nämä määrät osoittautuivat kuitenkin aivan riittämättömiksi. Tilanne kävikin lopulta jo niin vaikeaksi, että esim. Landsturmjoukoista osa oli aseistettava v:n 1871 mallia olevilla kivääreillä, jotka eivät olleet enää pitkään aikaan olleet käytännössä. Tykistön täydennystarpeen tyydyttämiseksi riisuttiin vanhentuneet sotalaivat aseista ja niiden tykit lähetettiin rintamille, suuri osa linnoitusten tykistöä kuljetettiin niinkään kenttäarmeijan käytettäväksi ja sotasaaliina saatua materiaalia korjailtiin ja sillä aseistettiin vasta perustettuja yksiköitä. Mutta vaikka näin kaikki voimat ponnistettiinkin, pysyi tilanne edelleen heikkona. Niinpä ainoastaan se, että ympärysvallatkin olivat samanlaisessa pulassa, esti Saksan joutumasta perikatoon jo ensimmäisen sotavuoden kuluessa.

Mistä johtuivat ne suunnitelmissa tehdyt laskuvirheet, jotka tällaisen tilanteen aiheuttivat? Eniten vaikuttaneita syitä oli kaksi. Ensinnäkin oli sodanaikainen täydennystarve laskettu perustettavaksi suunnitellun kenttäarmeijan vahvuutta silmälläpitäen. Kuitenkin oli jo sodan ensi kuukausina, rintamien muodostuttua odotettua laajemmiksi, ryhdyttävä vahvistamaan kenttäarmeijaa muodostamalla lukuisia kokonaan uusia yksiköitä,³ jotka oli täydellisesti aseistettava, varustettava ja jatkuvasti huollettava. Siten eivät rauhan aikana suoritettujen laskelmien perusteet lähi-

¹ Reichsarchiv: Der Weltkrieg 1914—1918. Osa IX. Liite 5.

² » » » » » » ss. 380—386.»

³ » » » » » » Osa IX. Liite 4.

Esimerkkinä lisäyksestä mainittakoon allaolevassa taulukossa mainitut yksiköt:

mainkaan enää vastanneet todellisuutta, eivätkä niin ollen myöskään suunnitellut valmistelutoimenpiteet riittäneet tarpeellisen täydennyksen turvaamiseen. Kun tähän vielä lisätään toinen ja ehkä vielä ratkaisevammin vaikuttanut syy, nim. ase- ja ampumatarvikkeiden yksikköä kohti tulevan kulutuksen kohoaminen arvioitua monin verroin suuremmaksi, on aivan luonnollista, etteivät rauhan aikana kootut varastot voineet riittää niin pitkäksi ajaksi kuin oli laskettu.

Saksassa v:een 1912 saakka vallinneet mielipiteet.

Sotatarviketeollisuutensa liikekannallepanoa suunnitellessaan saksalaisten oli turvauduttava pääasiassa teoreettisiin laskelmiin. Omakohtaiseen kokemukseen perustuvaa pohjaa heillä ei ollut käytettävänä, sillä vv:n 1870—71 jälkeen he eivät olleet ottaneet osaa sotaretkiin. Mainittu sota taas oli aiheuttanut ainoastaan sen, että kaupanteko oli laimentunut. Jonkin verran oli myös esiintynyt työttömyyttä ja hintojen kohoamisia. Kotimainen teollisuus oli kuitenkin vaikeuksista kyennyt tyydyttämään niin armeijan kuin siviiliväestönkin tarpeet. Sitä oli vielä helpottanut se, että ulkomaan kauppa oli voinut jokseenkin häiriintymättä jatkua koko sodan ajan. Tosin kyllä jo japanilais-venäläinen sota ja varsinkin myöhemmin molemmat Balkanin sodat olivat antaneet jonkinlaisia viitteitä tulevan sodan luonteesta. Näissä sodissa ei kuitenkaan esiintynyt sellaisia massa-armeijoja kuin suurvaltain iskiessä vastakkain tulisi olemaan ja toiseksi nämä sodat eivät kestäneet kuin suhteellisen lyhyen ajan.

Vuosikymmenien kuluessa olosuhteet olivat Saksassa kokonaan

Yksikkö	Sodan alk.	V. 1915 lopussa
jv.pataljoonia	1330	2275
kk.kompp. tai os.	360	950
pp.kompp.	18	70
kev.pattereita	940	1735
rask.	335	1085

muuttuneet. Saksalais-ranskalaisen sodan aikaisesta maanviljelysvaltiosta oli kehittynyt yhä mahtavampi teollisuus- ja kauppavaltta. Siitä johtui, että erilaisten raaka-aineitten tuonti oli muodostunut Saksalle yhä tärkeämmäksi. Tällaisesta kehityksestä, yhdessä kansan suhteellisen nopean kasvun kanssa, oli seurauksena, että erikoisesti elintarvikkeita oli tuotettava ulkomailta vuosi vuodelta yhä laajenevassa mittakaavassa. Ei sentähden olekaan ihme, että Saksassa ensimmäiseksi kiinnitettiin huomiota juuri tähän puoleen ja, vaikkakin samalla teollisuuden tarvitsemien raaka-aineitten tuontikin oli vaikuttamassa, ensi sijassa pyrittiin turvaamaan juuri elintarvikkeiden tuonti maahan sodankin aikana.

Tuonti oli kuitenkin mahdollinen vain siinä tapauksessa, että meriyhteydet Saksaan olivat vapaina. Sen tähden niiden turvaaminen muodostuikin saksalaisille suorastaan elinkysymykseksi varsinkin sen jälkeen, kun Englanti alkoi käydä uhkaayaksi ja erikoisesti sen liittouduttua Ranskan ja Venäjän kanssa. Oli odotettavissa, että se saartamalla Saksan satamat katkaisisi kokonaan saksalaisten ulkomaankaupan.

Jo Haagin toisessa rauhankonferenssissa v. 1907 Saksa koetti saada aikaan uudistuksia merisotaa koskeviin kansainvälisiin määräyksiin siinä kuitenkaan onnistumatta. Sen sijaan v. 1909 samaa asiaa koskenut n.s. Lontoon konferenssi johti lopulta tuloksiin, joita Saksassa pidettiin erittäin edullisina. Hyväksytyn sopimuksen mukaan ainoastaan n.s. absoluuttisen sotakieltotavaran — kuten esim. aseet, ampumatarvikkeet, varusteet, ratsu- ja vetoeläimet, panssarilevyt j.n.e. — tuonti voitiin estää kokonaan. Sen sijaan n.s. relatiivisen sotakieltotavaran — kuten elintarvikkeet, rehut y. m., joita sekä sotavoimat että myös siviiliväestö tarvitsivat — tuonti saattoi tapahtua ainakin puolueettoman vallan alueen kautta. Sopimuksessa oli nim. erikoisesti mainittu, etteivät saartoon käytetyt sotavoimat saaneet sulkea tällaista liikennettä puolueettomiin satamiin ja rannikoille. Sotakieltotavaraksi ei saisi lainkaan julistaa m.m. sellaisia aineita, kuten kutomateollisuuden raaka-aineet, kumi, kautsukki, malmit, erilaiset kemikaalit j.n.e.

Tämän sopimuksen katsottiin erikoisesti teollisuutta silmälläpitäen riittävässä määrin turvaavan Saksan ulkomaisen kaupanvaihdon, sillä niiden aineiden joukossa, joita ei saataisi sotakieltotavaraksi julistaa, olivat Saksan teollisuutta varten ulkomailta

tuotettavat tärkeimmät raaka-aineet. Siihen luottaen teollisuuden liikekannallepanotyöt jäivätkin syrjään.

Jo v. 1906 oli amiraali Tirpitz sotaministeriölle lähettämässään lausunnossa¹ kiinnittänyt huomiota siihen, ettei Saksan rannikkoon yksinomaan kohdistuva saarto vielä ollut vaarallinen, sillä tuonti ja vienti voitiin järjestää puolueettomien maitten kautta. Sen tiesivät kuitenkin myös Saksan viholliset ja siksi ne pyrkivätkin estämään juuri tämän kaupankäynnin ulottamalla saartonsa myös Belgian, Hollannin ja Tanskan satamia koskevaksi. Tässä suhteessa ei Lontoon sopimus lainkaan muuttanut tilannetta, sillä ensinnäkään ei mainittu sopimus ollut velvoittava, ennen kuin asianomaiset valtiot olivat sen ratifioineet ja toiseksi, sulkeakseen Saksan täydelliseen saartoon, Englanti saattoi pakottaa saksalaisten naapureina olevat, puolueettomina pysyneet pikkuvallat sotaan joko puolella tai toisella ja siten tukkia nämäkin tiet. Näin ollen tuntuukin arveluttavan optimistiselta se, että saksalaiset viranomaiset, lähinnä sisäministeriössä, siinä määrin luottivat Lontoon sopimuksen pykäliin, ettei v:een 1912 mennessä ollut mitään mainittavaa tehty talouselämän liikekannallepanon hyväksi. Sitä koskevien suunnitelmien laatimista ei, sotaministeriön päinvastaisista lausunnoista huolimatta, pidetty kiireellisenä, koska sota ei lähiaikoina näyttänyt uhkaavan.²

Tilannetta ei suinkaan parantanut sekään, että kun Lontoon sopimukseen kiinnitetyt toiveet näyttivät pettävän — sitä ei ollut yksikään valtio v:een 1912 eikä edes maailmansodan puhkeamiseenkaan mennessä ratifioinut — ja Englannin suhtautuminen Saksaan sai yhä uhkaavamman luonteen, turvaututtiin uuteen mahdollisuuteen. Saksassa pääsi nim. yleisesti vallalle käsitys, ettei nykyaikainen sota voi kestää kauan, sillä mikään valtio ei kykene useampia vuosia ylläpitämään miljoona-armeijoja. Sota tulee kestämään enintään vuoden³, ja sen ajan Saksan teollisuus tulee toimeen rauhanaikaisilla raaka-ainevarastoillaan.

Yleisesikuntakin näyttää olleen vakuutettu siitä, että tuleva sota päättyy lyhyeen. Sen tähden sen edustajat pitivätkin teollisuus-

¹ Reichsarchiv: Kriegsrüstung und Kriegswirtschaft. Osa I:n liite n:o 70.

² » » » » Osa I. s. 321.

³ » » » » » s. 334.

den valmistautumista pitempiaikaista sotaa varten turhana, jopa vahingollisenakin. Se nim. pakottaisi kokoamaan suuria varastoja, jotka sitomalla runsaasti varoja rasittaisivat rauhanaikaista teollisuutta. Sitä paitsi täytyisi sodan syttyessä teollisuuden käytettäväksi jättää suuret joukot asevelvollisia ammattityömiehiä, jolloin jo ennestäänkin suhteellisen pienet koulutetut reservit yhä vain pienenisivät. Siitä taas olisi helposti seurauksena, että nopea ratkaisu riittävien voimien puuttuessa kävisi mahdottomaksi.

Toiselta puolen esiintyi, jopa julkisuudessaakin, voimakkaita vaatimuksia siitä, että oli ryhdyttävä tarmokkasiin valmisteluihin, jotta myöskin. Saksan teollisuus olisi valmis suorittamaan osansa sodan aikana. Nämä vaatimukset eivät kuitenkaan aiheuttaneet erikoisempia toimenpiteitä, ennen kuin syksyllä 1912 poliittinen tilanne yht'äkkiä muuttui uhkaavaksi.

Häilytyksen aiheutti Balkanilla puhjennut sota, joka minä hetkenä hyvänsä saattoi laajeta yleiseurooppalaiseksi.

Näissä olosuhteissa yleisesikunta ja meriministeriö panivat alulle toimenpiteet talouselämänkin valmistamiseksi sodan varalta. Niiden lähettämien kehoitusten vaikutuksesta nim. sotaministeriö vaati valtakunnankansleria ja sisäministeriötä suorittamaan teollisuuden liikekannallepanoa koskevan tutkimuksen ja ryhtymään sen aiheuttamiin toimenpiteisiin.

Vv. 1912—1914 suoritettut valmistelutoimenpiteet.

Sodanaikaista teollisuutta koskevien suunnitelmien laatiminen kuului sekä sisäministeriölle että sotaministeriölle. Kummankin näiden työskentelyalan välistä rajaa on vaikeata täsmällisesti määrittellä, sillä ne menivät osittain ristiin. Sisäministeriön tehtävänä nim. oli suunnitella talouselämän liikekannallepano koko laajuudessaan. Tämä johtui ensinnäkin siitä, että koko talouselämään kohdistuvat valmistelutoimenpiteet liittyivät kiinteästi valtakunnan yleiseen talouspolitiikkaan ja toiseksi siitä, että sisäministeriön oli huolehdittava koko kansan toimeentulosta, minkä ohessa myös sotavoimien kaikki tarpeet oli varmistettava. Siten siis sisäministeriön suunnitelmat tulivat koskemaan myös sotalaitosta. Toiselta puolen taas sotaministeriö alaisine elimineen suunnitteli

lähinnä sotatarvikkeita tuottavan teollisuuden liikekannallepanoa. Nämä valmistelutyöt koskivat ensi sijassa valtion omistamia sotatarviketehtaita, mutta ne ulotettiin myöskin niihin yksityistehtaisiin, jotka rauhan aikana olivat tuottaneet sotamateriaaliakin. Niin ollen sotaministeriökin puolestaan liikkui sisäministeriön toiminta-alueella.

Sisäministeriön toimesta suoritettut valmistelutyöt.

Tehtävä, joka tuli sisäministeriön suoritettavaksi, oli vaikea. Teollisuuden liikekannallepanoa koskevat toimenpiteet saattoivat helposti häiritä rauhanaikaista teollisuutta. Oli mahdotonta suorittaa sotilaallisia vaatimuksia vastaavaa teollisuuden liikekannallepanoa sen vahingoittamatta itse teollisuutta. Näin ollen oli jo sodan asettamien vaatimusten ja teollisuuden rauhanaikaisten intressien keskenään sovittelu vaikeata, mutta työtä vaikeutti vielä huomattavasti se, ettei tarpeellisen kokemuksen puuttuessa osattu päätellä, vastasivatko edes suunnitellutkaan toimenpiteet tarkoitustaan.

Kaikesta huolimatta pakotti uhkaava poliittinen tilanne ryhtymään toimenpiteisiin. Saatuaan valtakunnan kanslerilta asiaa koskevan käskyn sisäasiain valtiosihteeri kutsui marraskuussa 1912 eri ministeriöitten ja teollisuuden edustajia neuvottelemaan talouselämän liikekannallepanon vaatimista toimenpiteistä.

Näin muodostettu neuvottelukunta otti ensimmäiseksi jälleen esille elintarvikkeitten täydennyskysymyksen. Vasta, kun se olisi selvitetty, oli aikomus käydä tutkimaan keinoja, joilla teollisuudelle turvattaisiin sen tarvitsemat raaka-aineet.

Pian kuitenkin todettiin, että neuvottelukunnan työala oli niin laaja, että se, tullakseen kunnolla suoritettua, vaati vakituisen elimen. Sen vuoksi sisäasiain valtiosihteeri esittikin, että perustettaisiin vakituinen komitea, jonka tehtäväksi tulisi talouselämän liikekannallepanon suunnitteleminen. Tämä komitea asetettiin jo joulukuussa 1912.

Jo aikaisemmin oli eri tahoilta ehdotettu erikoisen taloudellisen yleisesikunnan perustamista. Sitä ei kuitenkaan pidetty edullisena

ratkaisuna, koska silloin oli olemassa vaara, että asiain käsittely muodostuisi virastomaisen kankeaksi ja hitaaksi. Komitean avulla toivottiin paremmin saatavan vältetyksi mahdollisesti esiintyvät eri ammattialojen keskeiset erimielisyydet ja virastojen väliset taistelut. Kun lisäksi komitean jäsenet määrättäisiin aina sen mukaan, mitä talouselämän haaraa suunnitelmat kulloinkin tulisivat koskemaan, voitaisiin suunnittelutyöhön saada avuksi parhaat ammatti-voimat. Samalla myöskin yhteistoiminta kunkin taloushaaran kanssa olisi taattu ja voitaisiin paremmin ottaa huomioon myöskin niiden vaatimukset.

Talouskomitea työskenteli sisäministeriön yhteydessä. Sisäministeriössä suoritettiin kunkin komitealle annettavan tehtävän vaatimat esityöt, minkä jälkeen komitea tai useimmiten sen asettama valiokunta ne käsitteli ja antoi lausuntonsa. Päätösten toimeenpano jäi jälleen ministeriön tehtäväksi.

Talouskomitea asetti m.m. erikoisen teollisuusvaliokunnan, jonka toimintapiiriin kuuluivat teollisuuden sotavalmiutta koskevat kysymykset. Mutta siitä huolimatta, että v. 1913 jo yleensäkin ja erikoisesti sisäministeriössä oltiin täysin vakuutettuja siitä, että Saksan teollisuuden asema sodan aikana muuttuisi erittäin vaikeaksi,¹ ei teollisuusvaliokunta kevääseen 1914 mennessä saanut paljonkaan aikaan.

Sisäministeriön yleisesikunnalle lähettämässä edellä mainitussa mietinnössä on myös lyhyesti selostettu teollisuusvaliokunnan kesään 1913 mennessä suorittamat työt. Siitä käy selville, että

¹ Reichsarchiv: Kriegsrüstung und Kriegswirtschaft. Osa 1. Liite 82 (kirjoitettu jo kesällä 1913, lähetetty tammikuussa 1914).

Väkiluvun kasvun ja tarvikkeiden kulutuksen selostuksen jälkeen mietinnössä mainitaan, että esitetyt luvut ovat vain pienenä osoituksena siitä, että Saksan teollisuus ja talouselämä ovat siinä määrin kietoutuneet muitten kansojen talouselämään, ettei sitä voida verratakaan viimeksi käydyin sodan (1870—71) aikaiseen tilanteeseen. Sen vuoksi onkin huoli siitä, miten sota näin muuttuneissa olosuhteissa tulee vaikuttamaan, vuosi vuodelta kasvanut. Kun oletetaan, että sotaa olisi käytävä kolmella rintamalla ja niin raaka-aineitten kuin puolivalmisteittenkin tuonti samoin kuin tuotteiden vienti olisi jokseenkin täydellisesti lamassa, muodostuisi kaikilta puoliltaan maailmantalouteen kiinnikasvaneesta Saksasta eristetty teollisuusalue, jonka olisi turvauduttava melkein pä kokonaan omiin mahdollisuuksiinsa hankkiessaan elintarvikkeita ja tuottaessaan muita tärkeitä kulutustavaroita.

ensinnäkin oli valmistettu asetukset, joissa kiellettiin viemästä maasta pois aseita, ampuma- tai muita sotatarvikkeita sekä teollisuudelle tärkeitä raaka-aineita. Toiseksi oli edustavilta teollisuuspiireiltä pyydetty selvitystä siitä, millainen teollisuuden asema sodan aikana todennäköisesti tulisi olemaan. Tarkoituksena tällöin oli lähinnä saada selvyys siitä, miten sodan puhkeaminen vaikuttaisi työvoimaan ja tehtaitten tarvitsemiin raaka-aineisiin sekä siten tuotantoon.

Ensiksi mainittu toimenpide — vientikielto, jonka tuli astua voimaan liikekannallepanon yhteydessä — oli suoranainen seuraus siitä vähitellen valtaan päässeestä käsityksestä, että Saksan olisi sodan aikana pakko tulla toimeen omin voiminsa, koska vihollinen varmasti pyrki estämään tuonnin ulkomailta. Sen vuoksi oli kaikki maassa oleva käyttökelpoinen materiaali varattava armeijaa varten. Mutta kieltämällä sotamateriaalin vieminen ulkomaille ei vielä taattu sen joutumista myöskin sotavoimien käytettäväksi. Se olisi vaatinut, että hajallaan ympäri valtakuntaa olevat tarvikkeet olisi koottu sopiviin keskuspaikkoihin, joista ne olisi toimitettu edelleen joko joukoille tai tehtaille. Vientikielto muodostikin niin ollen vain vaatimattoman yksityiskohdan laajasta suunnitelmasta, jonka tärkein ja samalla vaikeimmin toteutettavissa oleva osa oli täysin avoinna.

Teollisuuspiireille osoitetut kyselyt johtuivat lähinnä sotaministeriön jatkuvasti uudistamista vaatimuksista, että teollisuuden oli kyettävä pysyttämään tuotantonsa sodankin aikana entisellään. Luonteenomaista vielä vv. 1912—13 vallinneelle käsitykselle oli se, että nämä sotaministeriön esitykset eivät johtuneet pyrkimyksestä saada teollisuus sodan aikana mahdollisimman voimaperäisesti työskentelemään armeijan aseistamisen sekä ampumatarvike- y.m. materiaalin täydennyksen hyväksi. Pääasiallisena syynä niihin oli se, että pelättiin raaka-aineitten puutteen ja luottohäiriöitten pakottavan supistamaan tuotantoa ja siten arveluttavassa määrin aiheuttavan työttömyyttä.¹ Sotaministeriössäkään ei vielä osattu aavistaa, miten suuren ja monipuolisen kulutuksen nykyaikainen sota itsestään aiheuttaisi ja että pelätyn tuotannon pysähtymisen sijaan koko huomio olisi kiinnitettävä siihen, miten esiintyvä tarve saataisiin tyydytettyä.

¹ Reichsarchiv: Kriegsrüstung und Kriegswirtschaft: Osa 1 s. 396.

Sisäministeriön v. 1913 suorittamien tutkimuksien perusteella todettiin, että armeijan liikekannallepano vaikuttaisi hyvin eri tavalla eri teollisuushaarojen työskentelymahdollisuuksiin. Erilaisilla teollisuuden aloilla työskentelevien asevelvollisten luku vaihteli nim. 5—55 % välillä. Teollisuuspiireissä oltiin kuitenkin yleensä sitä mieltä, ettei työvoiman väheneminen pakottaisi supistamaan tuotantoa. Sisäministeriössäkin katsottiin, että koska teollisuuden palvelukseen jäävällä työvoimalla voitaisiin ylläpitää ainakin puolet, useimmissa tapauksissa kaksi kolmasosaa tuotannosta, oli »työläiskysymyksellä ja miehistön kutsumisella lippujen alle ainoastaan toisarvoinen merkitys teollisuudelle».¹ Talouskomitea ja sen teollisuusvaliokunta pitivät kuitenkin työläiskysymyksen järjestämistä juuri tuotannon takia tärkeänä. Siinä mielessä ne suosittelivat sodan aikana suoritettavaksi tasoituksia siten, että työvoimaansa supistamaan pakotettujen teollisuushaarojen työläisiä siirrettäisiin työskentelemään sellaisiin tehtaisiin, jotka tarvitsivat lisää työvoimaa. Tällaisia työläisten siirtomahdollisuuksia ryhdyttiin kyllä tutkimaan, mutta kun siinä ei päästy riittäviin tuloksiin, katsottiin lopulta tarkoituksenmukaisimmaksi kehoittaa talouspiirejä liikekannallepanon sattuessa itse huolehtimaan tarvitsemansa työvoiman hankkimisesta. Niin ollen ei tässäkään suhteessa päästy alkua pitemmälle. Elettiin siinä toivorikkaassa uskossa, että työvoimaa kyllä on, kunhan vain sille saataisiin hankittua riittävästi työtä. Ainoa positiivinen tulos oli toukokuun lopulla 1914 pidetyssä teollisuusvaliokunnan kokouksessa valmistettu lakiehdotus, jonka mukaan nuorison ja naisten työssä pitämistä rajoittavat määräykset tarpeen vaatiessa voitiin kumota.

Työläiskysymykseen ei sisäministeriön mielestä siis tarvinnut kiinnittää sen suurempaa huomiota. Tärkeämpää sen sijaan oli selvittää mahdollisuudet hankkia teollisuudelle sen tarvitsemat raaka-aineet ja kivihiili. Tilanne näyttikin ministeriön suorittamien tiedustelujen perusteella kohtalaisen edulliselta. Teollisuuslaitoksilla oli yleensä lakkojen ym. häiriöitten varalta epäedullisimmassakin tapauksessa sekä raaka-aineita että hiiliä varastoituna muutaman viikon kulutusta vastaavat määrät. Niillä voitaisiin siis tulla toimeen, kunnes armeijan liikekannallepano ja

¹ Reichsarchiv: Kriegsrüstung und Kriegswirtschaft: Osa 1. Liiitteet s. 263.

keskitys olisi suoritettu, minkä jälkeen rautatiet jälleen kykenisivät huolehtimaan varastojen täydennyksestä. Näin ollen ei rautatie liikenteen pysähtyminen aiheuttaisi tuotannolle sellaisia häiriöitä, että ne vaatisivat erikoisia toimenpiteitä.

Saksan teollisuus oli siinä suhteessa edullisessa asemassa, että sen käytettävänä oli runsaat kotimaiset kivihiilivarat. Tosin kyllä saksalaiset kaivokset eivät esim. v. 1913 pystyneet tuottamaan kuin n. 75 % kulutetusta kivihiilestä, mutta tuotantoa voitiin huomattavasti lisätä jo siten, että työt aloitettaisiin uudelleen myöskin kaikissa sellaisissa kaivoksissa, joissa ne olivat seisauksissa.

Myöskin rautamalmia, vaikkakaan ei aivan ensiluokkaista, oli suhteellisen runsaassa määrin käytettävänä. Näyttikin siltä, että rautateollisuus voitaisiin vaikeuksista ylläpitää ainakin rauhan-aikaisessa laajuudessa, mikä itse asiassa merkitsisi kotimaan käytössä huomattavaa lisäystä, kun vienti ulkomaille olisi keskeytettynä. Toisin sen sijaan oli terästeollisuuden laita. Teräksen jalostamiseen tarvittavia apumetalleja ei maasta saatu, vaan siinä suhteessa Saksa oli melkein pä kokonaan tuonnin varassa. Niinpä volframi, kromi, antimoni, samoin kuin nikkeli, alumini ja tinakin oli tuotettava suurimmaksi osaksi ja mangaani kokonaisuudessaan ulkomailta. Kun niitten tuonti Venäjältä, Espanjasta ja Brasiliasta keskeytyisi, täytyisi niistä ennen pitkää syntyä ankara puute.

Samoin kuin rautateollisuus, oli myöskin kemiallinen teollisuus kehittynyt niin voimakkaasti, että se ennen maailmansotaa oli jo ensimmäisellä tilalla maailmassa. Kun tämän teollisuuden tärkeimpänä raaka-aineena oli kivihiili sivutuotteineen, joita omasta maasta saatiin riittävässä määrin, olivatkin saksalaiset tässä suhteessa jokseenkin riippumattomia ulkomaisesta tuonnista. Sotatarvike-teollisuuden kannalta katsottuna oli sillä kuitenkin yksi heikkous: ruudin valmistuksessa välttämättömänä pidetty salpietari oli tuotettava ulkomailta.

Nämä kaksi, metalli- ja kemiallinen teollisuus, tulivat lähinnä kysymykseen armeijaa varustettaessa aseilla ja ampumatarvikkeilla. Mutta vaikkakin Saksalla oli käytettävään näitä teollisuuden haaroja edustavat, maailman ehkä tuotantokykyisimmät tehtaat, oli riippuvaisuus ulkomaisesta tuonnista nimenomaan aseitten ja ampumatarvikkeitten valmistusta silmälläpitäen kieltä-

mätön. Kun edellä mainitut tärkeät raaka-aineet oli tuotettava muualta, jäivät tuotantomahdollisuudet kauppasaarron aikana, varsinkin sen jatkuessa kauan, kokonaan kyseenalaisiksi. Juuri tästä syystä olisikin luullut, että saksalaiset olisivat kiinnittäneet raaka-ainekysymyksensä tähän puoleen suurempaa huomiota ja pyrkineet kokoamaan mahdollisimman suuret varastot. Se, etteivät varastot todellisuudessa riittäneet, johtui ensi sijassa siitä, että materiaalille ei valmistelutöiden aikana osattu antaa sitä merkitystä, minkä se sittemmin sodan aikana sai. Toisena tärkeänä tekijänä oli se, että — kuten jo aikaisemmin on mainittu — yleisesti uskottiin sodan kestävän vain lyhyen ajan, jolloin suurempien varastojen kokoamista ei pidetty tarpeellisena, koska ne vain rasittaisivat teollisuutta sitomalla huomattavia summia kuolleisiin varastoihin. Tästä käsityskannasta johtui myöskin, ettei ennen sotaa lainkaan tutkittu mahdollisuuksia käyttää joitakin muita aineita puuttuvien raaka-aineitten korvikkeina.

Tämän pitemmälle ei ollut päästy. Sodan alkaessa teollisuuden alalla vallitsevaa tilannettakin oli arvosteltu vain ylimalkaisten tiedustelujen perusteella. Mitään luotettavia tilastoja käytettävissä olevista raaka-ainemääristä ei sen sijaan ollut laadittu eikä teollisuusvaliokunta toistaiseksi ollut edes ehdottanutkaan sellaisten keräämistä. Niin ollen ei myöskään voitu osapuulleenkaan määrittellä, miten pitkäksi ajaksi edes silloisetkaan vaatimukset huomioimatta varastot tulisivat riittämään. Jo mainitun mietinnön lopussa sanotaankin, että valmistelutöitä jatkettaessa on tarkoitus selvittää juuri tämä kysymys. Sen jälkeen muodostettaisiin teollisuusvaliokunnan avuksi erikoinen alajaosto, jonka tehtäväksi tulisi sellaisten kysymysten kuten esim. liikelaitosten ylläpitämisen, apukassojen muodostamisen, raaka-aineiden hankinnan ja tuotteitten menekin yksityiskohtainen suunnittelu.

Suunnittelutyöt keskitettiin muutamien tärkeimmiltä näyttävien kysymysten valmistelemiseen. Se vastasikin täydellisesti sisäministeriössä v:n 1914 alkaessa vallinnutta käsitystä. Siellä nim. pidettiin täydellisen ja selvän liikekannallepanosuunnitelman laatimista Saksan teollisuutta varten mahdottomana. Sen vuoksi olikin tyydyttävä kehittelemään muutamia pääkysymyksiä ja niitäkin vain sikäli kuin se kävi päinsä tuottamatta häiriötä rauhan-aikaisen teollisuuden kehittymiselle.

V:n 1914 alkupuolella ruvettiin Saksan yleisesikunnassa kuitenkin kiinnittämään yhä kasvavaa huomiota teollisuuden sotavalmiuteen. Helmikuussa sotaministeriölle ja toukokuussa sisäministeriölle¹ lähettämissään kirjelmässä yleisesikunnan päällikkö painosti erikoisesti sitä, että armeijan iskuvoima tulisi ratkaisevasti riippumaan kotiseudun kyvystä täyttää sille asetettavat, yhä suuremmiksi paisuvat vaatimukset. Sen vuoksi ei enää saanut viivyttää tätä tärkeätä alaa koskevien suunnitelmien laatimista.

Ehkä osittain mainitun yleisesikunnan kirjelmän johdosta teollisuusvaliokunta piti 26. 5. 1914 istunnon, jossa m.m. käsiteltiin mahdollisuuksia ylläpitää teollisuutta sodankin aikana. Ainoana tässä suhteessa tehokkaana keinona teollisuusvaliokunta piti sitä, että jo rauhan aikana koottaisiin riittävän suuret varastot, joiden turvissa teollisuus voisi työskennellä. Mutta sen sijaan, että sisäministeriössä uskottiin teollisuuslaitosten vaaran tajutessaan suostuvan nopeasti luomaan tarpeellisiksi katsotut varastot, valiokunta oli sitä mieltä, että ne oli koottava vähitellen useampien vuosien kuluessa. Päinvastaisessa tapauksessa niihin kiinnitetyt summat rasittaisivat liiaksi rauhanaikaista työskentelyä.

Mainitussa kokouksessa käsiteltiin myös useita muita kysymyksiä, kuten esim. poltto- ja raaka-aineitten kuljetusta, tuotteiden menekkiä niin kotimaassa kuin puolueettomissa ulkovalloissakin, mutta niissä kysymyksissä ei päästy mihinkään lopulliseen ratkaisuun.

Sotaministeriön toimesta suoritettut valmistelut.

Kuten edellä on mainittu, suoritettiin myöskin sotaministeriön toimesta teollisuuden liikekannallepanon valmistelutöitä. Sotaministeriön alainen taisteluvälinevirasto (Feldzeugmeistere) käsiteli taisteluvälineitten valmistusta koskevat asiat sekä valvoi joukko-osastoille rauhan aikana jakamattoman materiaalin, lähinnä tietenkin liikekannallepanovarastojen, hoitoa. Erikoisesti sodan aikaa silmälläpitäen oli taisteluvälineviraston suunniteltava ei ainoastaan valtion omistaman, vaan myöskin yksityisen sotatarviketeollisuuden liikekannallepano.

¹ Reichsarchiv: Kriegsrüstung und Kriegswirtschaft: Osa 1; liite 85.

Seikka, joka oikeutti saksalaiset sotilasviranomaisetkin kohtalaisen toivorikkaasti suhtautumaan teollisuuden kykyyn tyydyttää armeijan sodanaikaisetkin materiaalin täydennysvaatimukset, oli se, että Saksan rauhanaikainenkin sotatarviketeollisuus oli suhteellisen laaja ja kehittynyt. Yksityisistä tämän alan tehdaslaitoksista olivat suurimmat Kruppin tehtaot sekä Rheinische Metallwaren- und Maschinenfabrik, joitten kummankin maailmankuuluja tuotteita oli runsaasti valmistettu ulkomaillekin. Näiden kahden, pääasiassa tykkeitä valmistavan tehtaon lisäksi oli vielä useita muitakin, kuten esim. Solingenin ja Suhlın asetehtaot, Deutsche Waffen- und Munitionsfabrik sekä Waffenfabrik Mauser. Kaksi viimeksimainittua valmistivat Saksan armeijallekin käsiaseita ja niitten ampumatarvikkeita, jota paitsi Deutsche Waffen- und Munitionsfabrikin tuotteisiin kuuluivat myöskin konekiväärit.

Näiden erikoistehtaitten lisäksi oli useita muita teollisuuslaitoksia,¹ jotka varsinaisten tuotteittensa ohella valmistivat erilaisia sotatarvikkeita osaksi Saksan armeijalle, mutta myös sangen laajassa mittakaavassa ulkomaille.

Kaikilla näillä tehtailla oli kuitenkin sotaa ajatellen se heikkous, ettei niitä yleensä ollut järjestetty sotatarvikkeiden massatuotantoa silmälläpitäen. Se olisi edellyttänyt, että ne olisivat jatkuvasti saaneet suurtilauksia, mutta siihen ei Saksalla ollut varoja ja tilauksien saaminen ulkomailta oli epävarmaa.

Mutta vaikkakin yksityinen sotatarviketeollisuus oli Saksassa näin kehittynyt,² eivät saksalaiset silti olleet jättäneet armeijansa varustamista sen varaan. Päinvastoin omisti myöskin valtio suuria ase- ja ampumatarviketehtaita. Valtion harjoittamaa sotatarviketeollisuutta kehittäessään saksalaiset olivat pitäneet päämääränään sitä, että sen oli kyettävä tyydyttämään armeijan rauhan aikainen normaalikulutus. Vain silloin, kun kysymyksessä olisi laajasuuntaisempi armeijan aseistuksen uusiminen, olisi turvaututtava yksityisten teollisuuslaitosten apuun. Siten ensinnäkin armeijan varustaminen tulisi halvemmaksi ja ennen kaikkea sodan syttyessä olisi silloin heti käytettävissä täysin ajanmukaisia tehtaita, joitten tuotantoa voitaisiin nopeasti kohottaa. Tässä tarkoi-

¹ Reichsarchiv: Kriegsrüstung und Kriegswirtschaft: Osa 1, s. 388.

² Tämä kehitys olikin tapahtunut suureksi osaksi ulkomailta saatujen tilauksien tukemana.

tuksessa ne olivatkin siten suunnitellut, että niissä tarpeen vaatiessa voitiin nopeasti ryhtyä massatuotantoon.

Asetettua päämäärää ei kuitenkaan vielä ollut saavutettu. Vaikkakin valtiolla oli käytettävänä m.m. 4 kivääritehdasta, 6 tykkivalimoa, 2 patruunatehdasta, 4 ruutitehdasta, ammusvalimoita j.n.e., joiden suuruudesta antaa aavistuksen jo se, että ennen sotaa niissä työskenteli n. 16,000 työläistä, ei niiden tuotanto kuitenkaan riittänyt peittämään rauhanaikaista kulutusta, vaan valtion oli turvauduttava myöskin yksityisiin tehtaisiin.

Taisteluvälineviraston tehtäviin kuului koota riittävät liikekannallepanovarastot. Rauhan aikana se olikin varannut erilaisia sotatarvikkeita niin paljon, että koko kenttäarmeija voitiin täydellisesti aseistaa ja varustaa. Edullista olisi ollut muodostaa myös ylimääräisiä varastoja jatkuvaa sodanaikaista täydennystä varten erikoisesti sinä aikana, mikä kului teollisuuden siirtymiseen huipputuotantoonsa. Varojen puutteessa oli tällaisten varastojen muodostamisesta kuitenkin täytyntä luopua. Näin ollen täytyi olla selvää, että käytettävänä olevat tarvikemäärät suhteellisen nopeasti kuluisivat loppuun. Sen vuoksi olisi ollut tärkeätä jo etukäteen suunnitella, millä tavoin tarvikkeiden valmistus sodan aikana saataisiin nopeammaksi tai tuotanto muuten suuremmaksi.

Tässä suhteessa valmistelut olivat vielä aivan alkuasteellaan. Tehostettua tuotantoa tarkoittavat toimenpiteet rajoittuivat pääasiassa siihen, että valtion omistamat tehtaot nopeasti saavuttaisivat korkeimman tuotantokykynsä. Tässä tarkoituksessa koottiin parina viimeisenä sotaa edeltäneenä vuotena raaka-aineita ja puolivalmisteita varastoon, joten tehtaot ainakin alkuaajan pystyisivät työskentelemään muusta teollisuudesta riippumatta. On nim. otettava huomioon, että erikoisesti valtion omistamat asetehdaot saivat esim. käyttämänsä teräksen jo valmiiksi jalostettuna, joten ne siinä suhteessa olivat riippuvaisia yksityisteollisuudesta. Samalla tavalla koetettiin varautua myöskin niiden lukuisien ase- ja ampumatarviketeollisuudelle välttämättömien raaka-aineiden suhteen, jotka oli tuotettava ulkomailta. Näiden raaka-ainevarastojen kokoaminen olikin tärkeätä, sillä vihollisen sulkiessa Saksan kauppasaaratoon, jäisi sotatarviketeollisuus kokonaan maassa löytyvien varastojen varaan. Mutta vaikka siis sotilasviranomaiset tajusivatkin, että sotatarviketeollisuuden heikkona kohtana olivat ulkomailta

tuotettavat raaka-aineet, eivät hekään ryhtyneet ottamaan selvää siitä, paljonko niitä maassa todella oli saatavissa ja miten pitkäksi ajaksi ne siis riittäisivät. Vielä vähemmän oli heidänkään puolelta suunniteltu, mihin toimenpiteisiin olisi ryhdyttävä, jotta niin yksityiskaupassa kuin muuallakin olevat varastot saataisiin sotatarviketeollisuuden käyttöön.¹ Niin ollen oli raaka-aineisiin nähden vielä täysin avoinna monta sellaista seikkaa, jotka oleellisesti vaikuttivat sotatarviketeollisuuden organisointiin ja tuotantoon.

Samalla kannalla olivat myöskin suunnitelmat siitä, missä laajuudessa yksityisteollisuutta sodan aikana voitiin käyttää ja oli käytettävä sotatarvikkeiden valmistukseen. Luotettiin siihen, että laskettu sodanaikainen kulutus voitiin tyydyttää kokonaisuudessaan kohottamalla valtion sotatarviketehtaitten ja rauhan aikana sotatarvikkeita valmistaneitten yksityisten teollisuuslaitosten tuotantoa. Sitä silmälläpitäen olikin viimeksimainittujen kanssa tehty sodanaikaista tuotantoa koskevia sopimuksia. Sen sijaan Saksan suuren ja tuotantokykyisen muun teollisuuden asettamista kokonaisuudessaan työskentelemään sodan hyväksi ei pidetty tarpeellisenä eikä siihen niin ollen myöskään valmistauduttu. Ei edes laadittu minkäänlaista yleissilmäyksen tapaistakaan selvitystä saksalaisen teollisuuden tai vain sotatarvikkeiden tuotannossa lähinnä kysymykseen tulevien tehtaittenkaan tuotantokyvystä. Jonkinlaisen, hädän tullessa käytettävissä olevan, tehdasreservin saksalaiset kuitenkin varasivat. Taisteluvälinevirastossa laadittiin nim. luettelo, johon merkittiin kaikki ulkomaisten armeijain tilauksia suorittaneet tehtaat sekä mitä tarvikkeita ne olivat valmistaneet. Mutta tällöinkin tyydyttiin vain toteamaan, että mainitut teollisuuslaitokset pystyivät tuottamaan määrättyjä sotatarvikkeita sen paremmin suunnittelematta niiden käyttöä sodan aikana. On luonnollista, että pelkät toteamukset eivät vielä riittäneet sodan syt-tyessä nopeasti ja tehokkaasti kohottamaan sotamateriaalin tuotantoa yht'äkkiä esiintyvää suunnatonta tarvetta vastaavaksi.

Vasta juuri ennen sodan puhkeamista sotaministeriö päätti ryhtyä selvittämään kysymystä siitä, missä määrin myöskin yksityisteollisuus voisi liikekannallepanon sattuessa osallistua kenttäarmeijan tarvitseman materiaalin valmistamiseen. Tämä toimenpide tuli kuitenkin liian myöhään, sillä sota yllätti sen aivan kesken-

¹ Reichsarchiv: Kriegsrüstung und Kriegswirtschaft: Osa 1 s. 395.

eräisenä. Niinikään muitakin puutteellisuuksia ryhdyttiin kiireisesti korjaamaan. Nekin aloitettiin kuitenkin niin myöhään — heinäkuun lopulla 1914 — etteivät ne enää ehtineet mitään vaihtaa.

Niin ollen olivat sekä sisäministeriön että sotaministeriön sotatarviketeollisuuden liikekannallepanoa koskevat suunnitelmat sodan puhjetessa vielä aivan puolitiessä. Kukaan ei ollut ennakolta osannut aavistaa sodan aiheuttamaa tekniikan valtavaa kehitystä, kemiallisen teollisuudenkin muuttamista sotateollisuudeksi ja kaikenlaisen sotamateriaalin suunnatonta kulutusta. Sen tähden näyttävätkin kaikki valmistelutoimenpiteet riittämättömiltä. Ne tähtäsivät vain rintamalla kulutetun materiaalin korvaamiseen uudella sen sijaan, että suunnitelmien, vastatakseen sittemmin vallinnutta todellisuutta, olisi ollut osoitettava tie, jota seuraten ja jännittämällä koko teollisuuden tuotantokyky äärimmilleen eri rintamille olisi voitu heittää yhä uusia ja aina vain suurempia materiaalimääriä. Siitä johtuikin, että Saksan teollisuus oli täysin valmistautumaton siihen ratkaisevaan osaan, joka sillä sodan aikana tuli olemaan.
